

O‘ZBEKISTON TO‘QIMACHILIK SANOATI KLASTERLARINI DAVLAT DARAJASIDA REJALASHTIRISH

Sattarov Ilkhomjon Rahimjanovich

Namangan davlat texnika universiteti, mustaqil tadqiqotchisi

O‘zbekiston sharoitida davlat tomonidan to‘qimachilik sanoati klasterlarini rejalashtirish milliy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu yo‘nalish iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish siyosatining bir bo‘lagi sifatida, hududlararo rivojlanishdagi tafovutlarni yumshatish, iqtisodiy turg‘unlikning oldini olish, innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash, xalqaro hamkorlikni kengaytirish va ijtimoiy himoyani kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu ma‘noda, klaster tizimlarini davlat darajasida rejalashtirish makroiqtisodiy rejalashtirish toifasiga kiradi.

Makroiqtisodiy rejalashtirish O‘zbekistonda bir nechta shakllarda amalga oshiriladi — strategik, taktik, indikativ va direktiv rejalashtirish. Direktiv rejalashtirish, ya‘ni bajarilishi majburiy bo‘lgan davlat dasturlari va qarorlar, ma‘muriy-buyruqbozlik davrida samarali usul sifatida shakllangan. Bugungi kunda esa u asosan tarmoqqa oid davlat dasturlarida (masalan, “Paxta-to‘qimachilik klasterlarini rivojlantirish dasturi”) qo‘llanadi. Shu orqali iqtisodiyotning muayyan yo‘nalishlarida — paxta yetishtirish, ip gazlama ishlab chiqarish, tayyor mahsulot eksportini kengaytirish kabi vazifalar hal etiladi.

Bunga qarama-qarshi tarzda indikativ rejalashtirish iqtisodiyotga to‘g‘ridan-to‘g‘ri aralashuvni emas, balki davlat tomonidan rag‘batlantiruvchi va tartibga soluvchi mexanizmlarni joriy etishni nazarda tutadi. Masalan, O‘zbekistonda klaster korxonalarini uchun soliq imtiyozlari, subsidiyalar va eksport qo‘llovlari joriy etilishi indikativ rejalashtirishning yaqqol ko‘rinishidir.

Shu tarzda, davlat tomonidan to‘qimachilik sanoati klasterlarini strategik rejalashtirish uzoq muddatli istiqbolni ko‘zlaydi va milliy iqtisodiyotda innovatsion, eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarishni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Davlat strategik rejalashtirish masalasi so‘nggi yillarda O‘zbekistonda ham dolzarb mavzulardan biriga aylandi. Ayni paytda bu jarayonning huquqiy bazasi to‘liq shakllanib bo‘lmagan bo‘lsa-da, davlat organlari tomonidan iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va tarmoqlararo klasterlashuvni chuqurlashtirish bo‘yicha ko‘plab dasturlar qabul qilinmoqda. Xususan, “Paxta-to‘qimachilik ishlab chiqarish klasterlarini tashkil etish to‘g‘risida”gi 2018-yil 53-sonli qaror, shuningdek, 2020-yil 397-sonli Prezident qarori ushbu yo‘nalishdagi strategik davlat rejalashtirish mexanizmlarining amaliy ifodasidir.

Davlat strategik rejalashtirishining mohiyati — davlat boshqaruvi organlarining milliy iqtisodiyotdagi ustuvor maqsadlarni aniqlash, rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash, mavjud resurslarni baholab, muqobil strategiyalarni tahlil qilish, shuningdek, ularni amalga oshirish uchun o‘zaro bog‘liq dastur va chora-tadbirlar tizimini yaratishdan iboratdir. Bu yondashuv O‘zbekiston to‘qimachilik sanoati uchun ham dolzarb, chunki tarmoq rivojida ishlab

chiqarish zanjirining barcha bosqichlari — paxta yetishtirishdan tortib tayyor kiyim eksportigacha — yagona strategik siyosat asosida boshqarilishi kerak.

Hozirgi kunda strategik rejalashtirishga oid asosiy hujjatlar Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, “2022–2026-yillarda yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”, shuningdek, “O‘zbekiston Respublikasining sanoatni rivojlantirish konsepsiyasi”da aks etgan. Ushbu hujjatlar klasterlashuv jarayonlarini makroiqtisodiy rejalashtirish tizimining bir bo‘lagi sifatida belgilaydi.

Taktik rejalashtirish esa strategik maqsadlarni amalga oshirish uchun ishlab chiqiladigan amaliy mexanizmlarni o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston to‘qimachilik klasterlari uchun bu — ishlab chiqarish hajmini bosqichma-bosqich oshirish, eksport salohiyatini kengaytirish, energiya tejankor texnologiyalarni joriy etish kabi chora-tadbirlarni o‘z ichiga oladi. Biroq, Ukraina tajribasidagi kabi, bizda ham bu jarayonni huquqiy jihatdan mustahkamlovchi maxsus “Davlat strategik rejalashtirish to‘g‘risida”gi qonun hali mavjud emas. Shu sababli strategik hujjatlar asosan farmon va qarorlar darajasida qabul qilinmoqda.

Davlatning klasterlashuvni rejalashtirishdagi roli shundan iboratki, u makroiqtisodiy siyosat orqali barcha iqtisodiy subyektlar faoliyatiga yo‘naltiruvchi va muvofiqlashtiruvchi ta‘sir ko‘rsatadi. To‘qimachilik sanoati klasterlari misolida bu quyidagilarda namoyon bo‘ladi: davlat tomonidan paxta ekin maydonlarini optimallashtirish, xomashyo bazasini barqarorlashtirish, qo‘shilgan qiymat zanjirini ichki bozor ichida to‘liq shakllantirish va eksport ulushini oshirish.

O‘zbekistonda klaster siyosati ilk bor xalqaro moliyaviy institutlar (Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi) bilan hamkorlikda ishlab chiqilgan iqtisodiy islohotlar dasturi doirasida shakllangan. Bugungi kunda bu tizim milliy miqyosdagi iqtisodiy transformatsiya dasturlarining ajralmas bo‘lagiga aylangan. Masalan, “Paxta-to‘qimachilik klasterlari”ni rivojlantirish dasturi davlat iqtisodiy siyosatining strategik yo‘nalishlaridan biri sifatida qabul qilinib, u Vazirlar Mahkamasi faoliyati dasturlarida ham alohida band sifatida aks etadi.

Natijada, davlat rejalashtirish jarayoni tarmoqqa oid strategik hujjatlar tizimini yaratadi. Bular jumlasiga — “Sanoatni rivojlantirish strategiyasi”, “Eksportni kengaytirish dasturi”, “Hududlarda sanoatni diversifikatsiya qilish konsepsiyasi”, shuningdek, “O‘zbekiston Respublikasida to‘qimachilik sanoatini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” kiradi. Ushbu hujjatlar orqali davlat klaster siyosatini makroiqtisodiy rejalashtirish tizimining ajralmas bo‘lagi sifatida mustahkamlaydi.

Davlat darajasida klasterlashuvni samarali boshqarish uchun prognozlash va rejalashtirish tizimi muhim ahamiyatga ega. O‘zbekistonda makroiqtisodiy prognozlash davlat boshqaruvining ajralmas qismi sifatida shakllanmoqda. Uning maqsadi — iqtisodiy jarayonlarning istiqbolini ilmiy asosda baholash, tarmoqlarning rivojlanish yo‘nalishlarini oldindan aniqlash hamda davlat siyosatini moslashtirishdir. Shu nuqtai nazardan, to‘qimachilik sanoati klasterlarini rivojlantirish prognozlari milliy iqtisodiy prognoz tizimining ajralmas qismi bo‘lishi zarur.

Davlat prognozlash tizimi odatda quyidagi bosqichlardan iborat:

1. Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish – bu bosqichda to'qimachilik tarmog'ining ishlab chiqarish hajmlari, eksport-import ko'rsatkichlari, xomashyo ta'minoti va bandlik darajasi o'rganiladi.

2. Tashqi va ichki omillarni baholash – xalqaro bozor talabi, valyuta kurslari, logistika infratuzilmasi va energiya resurslari narxining o'zgarishi tahlil qilinadi.

3. Prognoz modellarini tuzish – makroiqtisodiy o'sish, eksport hajmi, qo'shilgan qiymat va investitsiya oqimini o'z ichiga olgan matematik modellardan foydalaniladi.

4. Natijalarni tahlil qilish va strategik hujjatlar bilan muvofiqlashtirish – prognoz natijalari davlat dasturlari va sanoat strategiyalari bilan bog'lanadi.

Mazkur jarayon O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi, "O'zto'qimachilik sanoat" uyushmasi, Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi hamda viloyat hokimliklari hamkorligida amalga oshiriladi. Shu orqali milliy darajadagi prognoz indikatorlari (masalan, klasterlar soni, ishlab chiqarish hajmi, eksport ulushi, yangi ish o'rinlari) belgilanadi va ular yillik "Iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish dasturi"ga kiritiladi.

Davlat strategik rejalashtirish tizimining muhim tarkibiy qismi — bu strategik hujjatlar iyerarxiyasidir. O'zbekistonda u quyidagi darajalarda shakllanadi:

- Milliy daraja – "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi", "Sanoatni rivojlantirish konsepsiyasi", "Eksportni kengaytirish strategiyasi";

- Tarmoq darajasi – "To'qimachilik sanoatini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi", "Paxta-to'qimachilik klasterlarini qo'llab-quvvatlash dasturi";

- Hududiy daraja – har bir viloyat uchun alohida "Iqtisodiy va sanoat rivojlanish dasturi" hamda klaster tarmoqlari bo'yicha "Yo'l xaritalari".

Bularning barchasi O'zbekistonda klaster siyosatini makroiqtisodiy boshqaruv tizimining institutsional elementi sifatida mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, davlat organlari tomonidan ishlab chiqilayotgan prognoz ko'rsatkichlari tarmoqlararo muvofiqlikni ta'minlaydi, hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytiradi va eksport salohiyatini oshirishga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Маршалл, А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. - М.: Изд. группа «Прогресс», 1993. - Т.3. - 351 с.

2. Бабкин А.В., Шамина Л.К. Анализ применения методологических подходов к управлению экономическими системами // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Серия Экономические науки. – 2008. № 1 (53). – С. 18-22.

3. Бабкин А.В. Интегрированные промышленные структуры как экономический субъект рынка: сущность, принципы, классификация // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия Экономика. – 2014. - № 4. – стр. 7-23.